

PETERDI NAGY LÁSZLÓ

A manierizmus, avagy a boszorkányok újrahasznosítása

2000 augusztusában, Egerben, „A magyar színjátszás európai gyökerei” című, nemzetközi színház- és drámatörténeti konferencián hangzott el Székely György „Boszorkák és királynők” című előadása, amelynek szövege a nemrég megjelent *Mozaikok* című kötetben látott napvilágot.¹ A gazdag színházi múlttal is rendelkező szerző hosszú évtizedek alatt felgyűlt tapasztalatai már akkor fel kellett, hogy vessék a kérdést bennünk: több tucat kortársának életműve mellett, valóban egyedül Shakespeare zsenije teremtette-e meg az Erzsébet és Jakab korabeli színhátékformák páratlan gazdagságát és erejét, vagy esetleg éppen fordítva történt? A *Lángözön* címmel megjelent, az angol reneszánsz és manierista színhátékról és drámáról írott nagy művében a példák százával bizonyította aztán a szerző, hogy bizony, ez így volt. Az alábbiakban jórészt az ő gondolatmenetét szeretném folytatni.²

A *Macbeth* boszorkányai például, mint a többi Shakespeare mű motívumai is, a kortársi élet természetes részei voltak. A különböző pogány szertartásokban és a középkori keresztény misztériumjátékokban és iskoladrámákban is gyakran szereplő boszorkányok létét a hivatalos egyház ugyanis egészen reális tényként fogadta el. S ami még fontosabb: a közönség is. 1542-ben hozták az első törvényt ellenük, amelyet I. Jakab 1604-ben, mindjárt az angol trónra lépése után, halálbüntetésre szigorított. Erre személyes oka is volt: még 1590-ben, skót király korában egy Francis Bothwell nevű főúr boszorkánysággal, az uralkodó viaszfigurájának nyilvános keresztül szúrásával adott jelt egy ellene irányuló, sikeresen levert összeesküvésére.

A jövődő Jakabot, akárcsak a mai „posztmodern” uralkodókat, nem a boszorkánysáért elítélt

hatvan összeesküvő valóságos okai és céljai érdekelték azonban, hanem a dolog „tudományos” vetülete. Hét évig dolgozott ezen a témán. Szorgos munkájának eredményeit a *Daemonologie* című könyvben foglalta össze, amely a hasonló ügyek valóságos törvénykönyvévé vált. Ugyanez lett a sorsa a még szintén Skóciában – görögül – íródott *Basilicon Doron* című államelméleti munkájának is. Ebben a királyok isteni előjogain elmélkedik, és a római jogrend mintájára, valamint protestáns hittételekre hivatkozva, zsarnoki reformokat kíván bevezetni a kormányzásban. A középkori angol jogszokást védő parlament ezeknek már keményen ellenáll.

Mindez előrevetíti a polgárháború rémét és egyben az angol reneszánsz alkonyát. 1605 novemberében fanatikus katolikusok merény-kísérletet hajtottak végre. Néhány hordó lőporral, egyszerre akarták likvidálni a szégyenletesen kisztilú királyi családot és az egész megunt, marakodó parlamentet. Jakab nem ismeri fel az összefüggést az eseményeknek ebben a baljós láncolatában. El sem tudja képzelni, hogy nem is oly sokára fiát vesztőhelyre küldik a presbiteriánusok, majd a puritánok kiűzik az országból az egész családot, sőt betiltják az udvart kiszolgáló színházakat is. Mégis, érezhet valami veszélyt. A „lőpor-lázadás” megtorlása lényegében elmarad, az udvar időnyerésre játszik.

Akárcsak I. Ferenc Fontainebleau-jában, II. Fülöp Madridjában, V. Albrecht Münchenjében és II. Rudolf Prágájában vagy Mátyás király Budáján és Visegrádján, ennek a talán még nem prekapitalista, de már nem is „poszt-feudális” politikának az egyik fő eszköze Londonban is az Itáliában lehetetlenné vált reneszánsz alkotásainak (és részben alkotóinak) a befogadása, majd segítségükkel egy

¹ Székely György: *Mozaikok. Hét évtized színháztörténeti írásaiból*. Budapest, Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet. 2009.

² Székely György: *Lángözön. Shakespeare kora és kortársai*. Budapest, Európa. 2003.

udvarivá „nemesített” (szelídített) manierista művészet létrehozása. Az ország már évtizedek óta az I. Erzsébet uralkodása idején kifejlődött manufaktúra kapitalizmus és a tengeri kereskedelem (gyarmatosítás) hasznából élt. Ennek az egészen posztmodern módon ideologizáló és önelemző, moralizáló és esztétizáló művészetnek a segítségével egy ideig fenn lehetett tartani még azonban a királyi hatalom mindenhatóságának *látszatát*, és akár államkölcsonöket is lehetett rá kapni. Ez volt I. Jakab politikai műve, amelyet nem kis mértékben társadalomtudományi és esztétikai tanulmányainak köszönhetett, már-már mai elnökeink és főtítkáraink színvonalát közelítve meg.

Ennek az udvari megrendelésekre készült mesterséges világnak és a Globe földszinti közönségének az ellentmondása mélyen áthatotta Shakespeare munkásságát is. Hiszen Londonban akkor éppen befejeződni készült az a folyamat, ami nálunk még csak most kezdődött el. – Alapjában véve, kétféle színház és kétféle közönség alakult ki. Az egymás után megnyíló barokk színházak közönsége „finoman” akart szórakozni: látványos és hangzatos színházi közhelyekkel telis-teli tűzdelt, regényes történeteket akart. De a kistermelő és kisfogyasztó is el akart feledkezni a jelenlegi és a következő, várhatóan még nagyobb gondjairól, bajairól. „Kikapcsolódni” akart – dallal, táncsal, mesével, maskarával. A Globe pedig egyféle nemzeti, népszínház volt. Shakespeare zsenialitása éppen abban rejlett, hogy egyformán magas színvonalon tudta kielégíteni mind a két igényt. És műveiben meg tudta valósítani a kettő szerves egységét. Ez haladta meg véleményem szerint a Királyi Társulat másik vezető dramaturgjának, Ben Jonsonnak a képességeit.

Székely György említett tanulmánya részletesen leírja például azt a, mondjuk úgy, összművészeti performance-t, amelyre 1609. február 2-án, Gyertyaszentelőkor, vagyis „a téli boszorkányünnepen”, épp a londoni tőzsde megnyitásának napján került sor. A *The Masque of Queens* ötlete tulajdonképp az álarcosbálok gyakorlatából nőtt ki. I. Jakab felesége, a dán származású Anna királyné felkérte azonban Ben Jonsont, hogy ezúttal frissítse, élénkítse fel egy kissé a Thomas Giles által megkoreografált produkciót, amelynek során a legismertebb udvarhölgyek tizenkét híres királynőt szándékoztak bemutatni. Jonson ötlete az volt, hogy ez elé a „main masque” elé mintegy ellenpontként, tizenkét fertelmes boszorkányt vonultatott fel, akik „a természet rendjé-

nek felforgatása” végett, orgiát rendeztek. A dolog természetesen a királynők apoteózisával fejeződött be, akik a „behódolt boszorkányok” vontatta diadal-szekéren, Anna királyné vezetésével hagyták el a színpadot. Mindezt Ben Jonson saját kezűleg írott, majd ki is adott forgató- és „jegyzőkönyvből” tudjuk. De ezzel a dolog be is fejeződött. Neve ma már csaknem kizárólag a *Bertalan napi vásár* szerzőjeként él számunkra. Több tucat „bedolgozónak” pedig, egyetlen önálló drámai műve sem maradt fenn. Ők vajon mi „rosszat” tettek, vagy éppen nem tettek?

Székely György eddigi életművének jelentőségét éppen abban látom, hogy a magyar Shakespeare kutatók túlnyomó többségének módszerével ellentétben, a művek létrejöttében ő nemcsak a szerzők tehetségét, hanem elsősorban a kor társadalmának (a közönségnek) igényét és állapotát, a kialakult színjáték- és színházüzemi formákat (mintákat) tartja meghatározónak, és finom elemzések során mutatja be ezek érvényesülését. Talán Hevesi és Mészöly Dezső Shakespeare-tanulmányai, vagy Németh Antalnak *Az ember tragédiáján* végzett munkája hasonlítható eddig ehhez a megközelítéshez. Előnyei azonban máris nyilvánvalóak. Így válik érthetővé például, hogy egy lényegében ugyanolyan udvari megrendelést követően, mint amelyet Ben Jonson kapott, Shakespeare kezén hogyan jöhetett létre, mondjuk, egy *Macbeth*. Mindez persze leginkább kortársi, élő előadásokon érhető közvetlenül tetten. Ezért a továbbiakban egy, a Gyulai Shakespeare Fesztiválon bemutatott román és egy litván előadással, a Craioviai Nemzeti Színház Silviu Purcarate rendezte *Szeget szeggel* és Eimuntas Nekrošius *Macbeth* előadásával szeretnék foglalkozni.

I.

Mintegy magától értetődő magyarázatként valami csekélységre, amire egyébként fel sem figyeltünk volna, a *Szeget szeggel* előadásán elhangzott egy mondat, ami még most is a fejemből motoszkál. Ott meg éppen a címe ment ki a fejemből ennek a furcsa darabnak. – *Measure for Measure, Mértéket mértékkel*. Kézzel, lábbal magyaráztuk hát a messziről érkezett kollégáknak a csak magyarul kinyomtatott színlapot – *Szeget szeggel*. De hát miféle szegekről van itt tulajdonképpen szó? Szerencsére ráismertek aztán a *Máté evangéliumából* erre a szöveghelyre: „Mert... amilyen mértékkel mértek, olyan mértékkel mérnek néktek.” – „Ne ítél-

jetek, hogy ne ítéltesetek!” – Hát persze, a *Hegy beszéd!* Egyik legsötétebb művének címét egyenesen a Bibliából kölcsönözte a Mester. Kell-e hangsúlyozni, hogy egyáltalán nem véletlenül? Hiszen ez a logója minden következő Jakab-kornak is.

Amerikát egy, a spanyol királyi pár finanszírozta firenzei hajósról nevezték el. De az Újkorba mégiscsak Anglia lépett be először. Ez a kontinens szélére szorult, feudális viszályoktól marcangolt kis ország, egyszerre csak az események középpontjában találta magát. VIII. Henrik még csak válásainak engedélyezése végett ostromolta a Vatikánt. Kiderült azonban, hogy a reformációnak nagy geopolitikai jelentősége is volt. Hamlet és Horatio tanulmányainak színhelyén, Wittenbergben 1517. október 31-én Luther Márton kiszögezi a maga kilencvenöt pontját a vártemplom kapujára. S hamarosan Európa legkeresztényibb uralkodói szükségnek látják, hogy a reneszánsz pajkosságokba túlságosan is belefeledkezett Örök Várost az „illemre”, a keresztény világ iránti felelősségének tudatára ébresszék. Így hát a parasztháborút megfékező V. Károly még abban az évben, 1525-ben tizenkét ezer zsoldos élén Róma ellen vonul. Kifosztják a templomokat, a Szent Péter Székesegyházat istállóvá, a Vatikánt pedig, kaszármává változtatják. A bankárok és a prekapitalizmus többi széltozó ügynöke hanyatt-homlok elmenekül. S támogatók híján szétszélednek a Raffaello-iskola művészei is. Leonardo de Vinci elhagyja végleg Firenzét, és I. Ferenc francia király pártfogására bízta magát.

Az egyházi megrendelésekhez ezután már egy egészen másik művész csoport férhetett csak hozzá. Visszahelyeztetett hát jogaiba az „illem”, amit a *Szeget szeggel* patríciausa hiányol. Csakhogy, attól még volt humanizmus is, reneszánsz is. S a győztes királyi udvarokban éppen azoknak az életformájává vált, akik ellen a tartalma eredetileg irányult. Sőt: az ideológiájává is. A vallási elvektől és a humanista eszményektől egyaránt függetlenedett, „tiszván” politológiai fogalommal stilizált hatalomnak ezt az ön-, fel- és -átmentő programját legvilágosabban Machiavelli fogalmazta meg. Bordeaux városának tanácsosa, Montaigne pedig a klasszikusok margójára írott sok hasznos széljegyzettel egészítette ki. Amit az udvarban jártában, keltében megfigyelt, Shakespeare azonban megjelenítette mindjárt a színpadon is. Így lett nyilvánvaló ezek-

nek a reneszánsz világpolgárt játszó, de a valóságos Újkort inkább elodázni igyekvő főúri Mecénásoknak a svindlije.

Ez a cinikus különbségtétel a tömegfogyasztásra szánt, átpolitizált bővli és „a kor önnön arculatát” megmutató, de csak az elit számára hozzáférhető „magas kultúra” között, ez vonzza alighanem a nézőt a manierizmushoz ma is. Kelet-Európa színházművészei ezért faggatják még mindig Shakespeare-t, mint a leghitelebb forrást. És a politikai elemzőket csúnyán megszegyenítve, ezért mutatják ki először éppen ők, hogy miközben mi könnyek között, hosszan búcsúztatjuk itt a „jó királyt”, a „jó Herceget” és a jó „állam bácsit”, a társadalom már régen az általa megírt, sötét és kegyetlen forgatókönyv szerint működik.

Mert hiszen lássuk be! Azzal, hogy kiszögeztük téziseinket egy-egy templom kapujára, az Újkor még nem kezdődött el, és így nincsen is mit számon kérni rajta. Angliában a jogos örökös nélkül elhalt király utódját az államtanács választotta, különös súllyal vetve latba a világtól búcsúzó uralkodó szavát.³ A Globe nézői jól tudták, hogy I. Jakab például éppen a nagybeteg I. Erzsébet kívánságára lett király. A „Szűz Királynő” ezt vállalta inkább, semhogy a katolikusok és protestánsok marakodása miatt meghíúsuljon nagy politikai felfedezése, a „katasztrójka” nélküli peresztrojka. Legyen akár egy idegen, egy skót a király! Egy Stuart, a mulya Jakab! I. Jakab éppen erre a feladatra született. Ide, közénk, Kelet-, Közép- és Dél-Európába. Afféle békés és babonás, szelid és közepszerű ember volt. Azonban szörnyen beképzelt is, azok miatt a bizonyos „társadalomtudományi” művek miatt, amelyek még skót királyként írt, de amelyek alkalmasnak tűntek egy demokratikus államreform *látszatának* a megteremtésére Angliában. Nekünk sajnos mindig efféle, kihízott sötétkék öltönyükben vigyorgó és izzadó Jakabok jutnak. S minél képzetebbek és ambíciózusabbak, annál rosszabb. De úgy látszik, így van ez még a nagy keleti szomszédnál is.

Silviu Purcarate *Szeget szeggel* rendezése éppen ezzel a közös közelmúltunkkal, valamint az ilyen sötét figurákkal teli, naiv illúzióinkkal számol le gúnyosan és kegyetlenül. Mint az Avoni Hattyú, éppen! Amikor eldőlt, hogy Jakab lesz a király, habozás nélkül felajánlotta neki a Globe szolgálatait.

³ A *voice* jelentése nemcsak *hang*, hanem *szavazat* is.

Meg is kapták mindjárt a „király emberei” beosztást, és kitűzték a bemutatkozó előadás napját is. Az új, tudós királyhoz természetesen új, különösen erkölcsnemesítő darab kellett. Vegyünk tehát egy bölcs és jó uralkodót! – gondolta a Mester – Persze nem itt, hanem a messzi Viennában, ahol a nép még minden demokrácia és fedél nélkül, a maradék „jóléti állam” kacatjai között bájolog és képzeleg. Vincentio herceg csakhamar felismeri a soron lévő történelmi szükségszerűséget. A jó öreg jóléti államot, minden frusztrált haszonélvezőjével együtt, szép csendben fel kell számolni!

Mit tesz ilyenkor egy teoretikus hajlamú királyfi, akit a magas polcra egy történelmi patthelyzet és egy jól megfontolt házasság helyezett? Adócsökkentés helyett vizágyút meg gumibotot vesz, blogokat és röpiratokat írogat, és újabb meg újabb „felzárkózási programokat” hirdet meg. Jakab jó helyen tanult, ideológiailag fejlett Hercege „rendszer vált”, és áttér a teniszről a golfra. Bejelenti továbbá, hogy hosszabb külföldi tanulmányútra indul. Itt hagyja azonban maga helyett kipróbált emberét, a szorgalmas és kifogástalan erkölcsű Angelót.

De itt most megakad a költő. Ellentmondásba kerül ugyanis másik énjével, a színházi emberrel. A lassan három éve műsoron lévő *Hamlet* nézőtéri naplója azt mutatja, hogy a közönség nem rajong már az efféle *túláságosan* önzetlen királyfiakért. Ennyi sok jószág és bölcsesség nem lesz-e majd itt is túlzás már egy kicsit? S ki hiszi el, hogy éppen Angelo fizeti vissza az IMF-nek azokat a kölcsönöket, amelyekkel már a Jó Herceg sem boldogult? Hogy ne kelljen a drága pénz vizágyúkra pocsékolni, a Herceg egy igazi, nagy, „rendszerváltó” tette határozza el magát tehát. Az Angelo típusú, régimódi középkáderektől előbb-utóbb meg kell szabadulni ugyanis. De addig végezzék csak el a piszkos munkát! Ő meg barátcsuhát öltve, a városban marad, és elrendezi a dolgokat szépen, az új módi szerint. Elég lesz talán egyetlen olyan „ügy” is, amelyből ezerféle hányódik itt szerteszét. Az majd összerántja szépen az egészet. Ahogyan az Alkotmánybíróság éppen mondják, *példaértékűen*.

Itt van mindjárt Claudio, egy sebtében halálra ítélt nemes ifjú esete! Egy igazi boszorkányper. A bűne az, amelyben ez az egész város, beleértve az alkotmánybírákat is, szinte naponta vétkezik: teherbe ejtette a tulajdon, eljegyzett mátkáját. Hiszen, mint minden, kis helyen összezárt tenyészetre, erre a városra is a kétségbeesett, örömtelen szexualitásba való menekülés a jellemző. A darab

egyetlen egészséges gondolkodású fiatalja, Lucio megkeresi az elítélt testvérhúgát, és rábeszéli, hogy személyesen forduljon kegyelemért a Helytartóhoz. Angelo azonban nem kevesebbet, mint a zárdaszűz ártatlanságát kéri cserébe. Azután pedig, ígéretét megszegve, mégis ki akarja végeztetni a fiatalembert. Ekkor lép újra színre az áruhás Herceg. Egy másik, egy valóságos bűnözővel cserélteti ki az ifjút, a Helytartót pedig, arra ítéli, hogy a tulajdon, cserbenhagyott menyasszonyát vegye el feleségül. Míg ő a maga részéről a megbecstelenített, ám továbbra is kellőképpen szűzies Izabellát vonsozolja nászi ágyba, annak minden tiszteletteljes szabódása ellenére. A visszeres lábú takarító néni gyorsan feltöröl minden árulkodó foltot a kopott műanyag padlóról. Az ingyen konyhán pedig exportból visszamaradt fagyaltkrémet osztanak. Hegyen-völgyön lakodalom.

A szerző egyre úgy érezhette mégis, hogy ön-maga paródiájába fordul az egész. A nyomában Purcarate pedig úgy próbál segíteni ezen, hogy keres a szereplők között egy mégis „pozitív hőst”. Az előtérben az előadás „moderátorának”, Luciónak (Sorin Leoveanu) kopott pultja áll. Ezt a süni hajjú, kicsit borostás, de nyílt arcú, nagyon mai fiatalembert főszereplővé lépteti elő a rendező. Lucio veszélyesen hasonlít egy mai fiatal értelmiségire. Ahelyett, hogy elmerülne az öregedő káderek malacodásaiban, a boszorkányszombatban és a többi „fiatalos élvezetben”, figyel és gondosan jegyzetel. Így a végén ő tud a legtöbbet, és ő jár a legrosszabbul is: „példaértékűen” véresre korbácsolják. Mindenki tudja: azért kell így bűnhődni, mert ő látott át egyedül az Ájtatos Herceg cselén. S ezt őszintén el is mondta neki, amikor az egyszerű barátának öltözve, a nép hangulatát fürkészte. Csak nem akar ez valami másként gondolkodó, vagy szegénységkutató lenni netán?

Ilyen aktuális jelentéssel nálunk csak Major Tamás rendezte meg a *Szeget szeggel*-t, utoljára 1973-ban, a Nemzeti Színházban, közvetlenül a gazdaságirányítás reformját leállító Moszkva-bárát káderpuccs után. Az ő tévedhetetlen komédiás ösztöne már akkor jelezte: a vesztüket érző és bűnbakot kereső főhivatalnokok ezúttal talán nem fejezik még le Jakabot, mint az édesanyját, húsz évvel azelőtt. De az már biztos, hogy nem ő fogja megmenteni Angliát a puritánoktól. Hamletre szoktuk mondani, hogy korán jött szegény. De mit szóljunk akkor minden önjelölt drámai hősöknek ahhoz a gyilkos paródiájához, amit Jakab ad elő itt nekünk?

II.

Még az a szerencse, hogy a nézők nem is igen értik az ilyen körmönfont beszédet. A Globe közönsége túlságosan hangos ehhez, és túlságosan hozzászólt már a rettenthetetlen királyokhoz meg a sok vérhez. Természetesen az angol hadiflotta sikereihez. A sok nyafogó értelmiségi után egy igazi dráma kellene hát most már nekik, igazi hősökkel. Elvégre angolok vagyunk, nem igaz? Sőt, ez már csaknem Amerika! Rengeteg bennszülöttel, sziú indiánnal meg kőbaltával. Skót létere így érezte maga Jakab is. Meg hát annyi sok pózolás és mellébeszélés után ki tudna ellenállni egy igazi, kőkemény, „nagypolitikusi” szerepnek? – A színházban legalább? Ez kapóra jött a költőnek. Miután Jakab kellőképp kiélvezte már a Nagy Ideológus és a Nagy Moralista, a Gondviselés szerepét, meg akarta teremteni számára a lehetőséget, hogy kipróbálja a machiavellista Fejedelem pózát is. Annyi sok nyafogás és fontoskodás után Nekrosius pedig megtalálta ehhez a megfelelő hőst a skót történelem sötét árnyai között. Egy *igazán* mai és *igazán* drámai hőst.

A valóság ismét a színház segítségére sietett. A *Macbeth* ősbemutatóját 1606. augusztus 7-re tűzte ki az udvar a Hampton Courtban. Jakab pedig épp abban az évben adott szabadalomlevelet a Virginiai Társaságnak, hogy angol kolóniát alapítson Amerikában, és az meg is alakult már „Jamestown” néven. Lehetetlen volt, hogy a Globe ne reagáljon erre! Az eredeti skót márkanévén a Mester megpróbált megalkotni tehát egy *igazán* új hőst, egy amerikaiit. Pontosán kilenc hónapja volt rá a „puskapor lázadás” után, hogy megírja és betanítsa a *Macbethet*. S túl jól sikerült megint a dolog! Kiderült, hogy ezekkel az új-világiakkal még kevésbé lehet tréfálkozni, mint a vampot játszó bécsi zárdaszűzekkel. „Az amerikaiak úgy tekintik a világot, mint holmi örökkévaló mérkőzést, amelyben az ember azáltal próbálja birtokba venni a lelkét, hogy birtokba vesz valami rajta kívül álló dolgot, s ily módon aztán elveszíti minden birtokát”⁴ – írja egy *igazi* amerikai drámaíró, O’Neil. S mi úgy tartjuk, hogy pontosan ez *Macbeth* tragédiája is. Egy nagyravágyó feleség meg néhány gonosz boszorka!

Nekrosius előadásában azonban egy kicsit másként fest a dolog. Az igazi hős szerinte Banquo, a lochi-

beri thán. Aki segítségére volt *Macbeth*nek a királygyilkosságban, most azonban fenntartásai vannak barátja uralkodásának módszereivel kapcsolatban. Így aztán végül maga is bárd alá kerül. Milyen ismerős a történet, ugye? A szerző először úgy gondolta talán, hogy a thán lenne a megfelelő hős. De nemcsak nálunk működik ám a „belső cenzúra”! I. Jakab színházában sem lehetett csak úgy, felelőtlenül hőst választani. Valószínűleg tartott tőle a Mester is egy kicsit, hogy egyesek magukra veszik a dolgot. Ráadásul Amerika egyáltalán nem kedveli a csalódott, búsképű értelmiségieket. Maradt tehát a *Macbeth boy* és az ő kis felesége! No meg persze a boszorkányok. Legfeljebb egy kicsit másként.

Hitt-e vajon Shakespeare egyáltalán a boszorkányokban? Nekrosius szerint mindegy is most már ez. Mert ha akadnának is még netán hozzájuk hasonló hölgyek, egészen biztosak lehetünk benne, hogy nem afféle kártékony, rosszindulatú teremtsék ők sem. S a Katona József Színház előadásának főszereplőjével, Fullajtár Andreával ellentétben a litván *Lady Macbeth* (Dália Storyk) sem az természetesen. Egyszerűen csak nők. Közvetlenül részei a természetnek, amely Skóciában már akkor is különösen kegyetlen és kiszámíthatatlan volt, akár csak Amerikában. Ezért aztán mindvégig a színpadon vannak, és vezetik, igazgatják a férfiakat. Kedvesen, kézen fogva, vagy épp ellentmondást nem tűrően taszigálják oda őket a következő gáthoz és vizesárokhoz. Mintha csak egy igazi lóversenyen lennének.

Az előadás dramaturgiai fordulópontja is egy ilyen jelenet, Banquo kivégzése. Most derül csak ki, hogy miért is nem lehetett belőle teljes jogú hős ebben a darabban. Ki is ez az ember tulajdonképpen? Vakon hívó pártkatona? Bűnbak és áldozat? Vagy csak egy ügyes demagóg? Tulajdonképpen mindegy. A dolog nem ezen az egy személyen múlik. A *helyzet* változott meg alapvetően. Duncan király (Ramúnas Rudokas) megölése, melyben tevékenyen részt vett, még az eredeti tőke-(hatalom) felhalmozás jegyében történt, amikor minden szabad volt. Hiszen mindannyian úgy éreztük: az Új Kor nagyszerűsége jóvátehet még minden szörnyűséget. Banquo azt nem vette észre, hogy ez a tétel most már egyedül csak az ő talpig becsületes képzeletében él. Ilyen nagyszerűségek ma már semmi féle „boldogabb jövőtől” nem várhatók el. Ezeknek

⁴ In. Géher István: *Shakespeare-olvasókönyv*. Budapest, Cserépfalvi, 1991. 238.

a tevő-vevő, térülő-forduló, csinos kis boszorkányoknak is egészen más a logikája. „Új műsorhoz új férfi kell!” Macbeth ezért nem tarthatja már magát túl soká. Végzete, akárcsak mondjuk a mi legnagyobb szerűbb filozófiai tündérajátékunkban Csongor úrfi, nem is Mirigy, a gonosz boszorka. Hanem, a tulajdon vidéki naivitása.

Viktorija Kuodyté, Gabriela Kuodyté, Margarita Zienelyté – három tündéri boszorka. Az első Ophéliát játszotta a *Hamletben*, Desdemonát az *Othello*-ban, majd a Vilniusi Operaház primabalerinájának státuszát hagyta ott ezért a boszorkány szerepért. A vörös hajú, királynői alkatú Lady Macbeth, aki a *Hamletben* Gertrudot játszotta, mindössze abban különbözik csak tőlük, hogy személyesen a férjének elkötelezetten kívánja érvényesíteni „a győzelem mindent igazol” logikáját. De ebben nagyot téved. Mert hiába a korona, aki nem született profi politikusnak, annak továbbra is nagyon kell ám vigyáznia az erkölcsaire! Mintha ez is benne lenne valahogy az előadásban. A Lady (Dália Storyk) a végén nem a lelkiismeret furdalástól roppan össze, ahogyan mi elképzeljük. Hanem attól a felismeréstől, hogy nem egy Vas Lady, hanem csak egy túlbuzgó vidéki liba volt, aki rosszul szolgálta a férjét: nem ismerte fel, hogy az alkalmatlan a vadnyugati (-keleti) szerepre, amibe belelovalta. A boszorkányok is éppen így értelmezik Macbeth összeroppadását: egyszerű üzemi baleset, ami a dolgozó munkavédelmi kioktatásának hiánya miatt következett be. A Lady (azonban, egészen más eset. A boszorkányok (a tündérek) lefekszenek mellé a véres földre, és szakszerű mozdulatokkal próbálják meg visszaringatni, visszaédesgetni maguk közé, az életbe.

Igen, van az előadásnak egy ilyen, mondjuk úgy, bukolicus, vagy panteista szintje is. – A boszorkányokkal való első találkozáskor a szereplők még vidám erdei kirándulókként, hátizsákkal és bakancsban, egymást jókedvűen hívogatva rontanak be az erdei tisztásra. Macbeth (Kastas Smoriginas) és Banquo (Vidas Petkevisius) egy-egy fiatal fácskát hoznak a vállukon. Kipattanni készülő, élénk, piros

rügyek pompáznak rajtuk. Aztán megtörténik mindaz, aminek meg kell történnie, és láthatjuk, hogy a két kis fáról, amiket szórakozottan még mindig magukkal cipelnek, eltűntek a virágszirmok. Mintha lehervasztotta volna őket valami, korán jött fagy!

S mintha Jakabnak is sok lett volna már ez az egész. Mindenesetre, lovagi dicsőség ide, díszdoktorság meg oda, az utolsó pillanatban visszariadt a katolikusokkal való azonnali, közvetlen és véres leszámolástól. A lehetséges áldozatok többsége ugyanis mindig az elit legvagyonosabbjai és legjobb adófizetői közül kerülnek ki. Csakhogy ők voltak a tudós király leghívebb olvasói és Shakespeare legszorgalmasabb nézői is. Már pedig, a politikában és a színházban egyaránt, *tudni illik, hogy mi illik*. Ezt akarta Jakab csak: a reneszánsz kocsmaszínház átalakítását illedelmes barokk látványossággá. Shakespeare-nek sikerült is, ami Ben Jonsonnak nem. Ő megvalósította a kettő szintézisét. De a Globe aztán, leégett.

Nekrosius *Macbeth* előadása éppen azzal vált ki nagy hatást, hogy szembesíti ezt a mi mai, illedelmes, művi világunkat a Jakabbal még el nem rontott Skócia kezdetleges, de éppen ezért nagyon is hiteles valóságával. S rádöbbsent bennünket: amit mi, mai „bedolgozók” hoztunk, az nem több csillogó és drága, de teljesen felesleges díszletnél és kelléknél, amit eltakarít most az éppen ügyeletes világválság. Shakespeare-hez elég a kocsmaszínpad és néhány hevenyészett jelzés. De a csinos kis boszorkák szerint nem kell olyan nagy ügyet csinálni ebből sem. Az élet megy tovább. Banquo és csapata, mint korábban Othello is, fegyelmezett katonaként lép le a színről, szinte önként. Macbeth bárdal gondosan felszeletelt földi maradványait pedig, egy nagy réz üstben puhítva, megtisztítják a kancellária és a kliensek meg a kijelölt opponensek hízégetéséről, valamint a kiadói lektorok hazug tanácsaitól. Ami marad, további vizsgálatok végett felküldik majd a laborba. Ezután pedig, szembefordítják velünk a lámpákat, és jön a finálé. – Tessék, tessék csak, folyton folyvást! Ki lesz a következő?